

**Велич особистості в гібридних умовах тоталітаризму:
до 80-річчя пам'яті М.В. Радіна***

Олександр Бут

ORCID: 0000-0003-0562-0666
o.but@donnu.edu.ua

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
вулиця 600-річчя, 21, Вінниця, 21021, Україна*

Анотація. Проаналізовано проблеми особистості крізь призму діяльності осіб на керівних посадах унікальних металургійних велетнів Наддніпрянської України і Приазов'я при вирішенні завдань радянської індустріалізації в умовах тоталітарного режиму в СРСР. На підставі широкого кола як опублікованих праць, так і нових і поглиблено досліджених документів союзних і місцевих державних архівних установ, а також архіву обласного управління Служби безпеки України зосереджено увагу на маловідомих подіях і фактах. В центрі дослідження — одна із надовго закритих постатей великої індустрії. Вперше поглиблено висвітлено роль і взаємовідносини керівника підприємства М. Радіна з партійним комітетом в умовах офіційно проголошених у новоприйнятій Конституції СРСР (за його участю) та Конституції УРСР якісних змін у суспільстві та розгорнутої демократії і майже одночасно вимог правлячої партії до розгортання боротьби зі «шкідниками» і «ворогами народу». Розкрито механізм співпраці молодих керівників заводського парткому і новообраного міському КП(б)У з бойовим загonom партії — миськвідділом НКВС. Доведено дослідженнями архівних документів парткому підприємства, що випускник військової академії, фактично не маючи уяви про металургійне виробництво, використав обрання в партком для організації гібридного наступу проти знаних і відповідальних фахівців заради швидкого виконання сталінської установи ЦК про посилення класової боротьби з подальшим поступом до соціалізму, а звідси пошуки «шкідників» і «ворогів народу». Більше того, посланцю Москви вдалося організувати зусиллями з висуваннями місцевих партійних функціонерів своєрідний тандем для гальмування дій директора заводу. Документально доведено правду і порядність керівника металургійного заводу і безпідставне шельмування з безглуздим прогинанням партійних функціонерів перед НКВС в умовах Великого терору. Їх гібридний наступ став зразком зради людяності, порядності. Історична пам'ять викликає потребу і надалі постійного поглиблення відомого і пошуку нового стосовно репресованих керівників радянської індустріалізації України.

Ключові слова: індустріалізація; металургійний завод; НКВС; Великий терор; історична пам'ять.

*Надійшла до редколегії 05.09.2018
Прорецензована 12.10.2018
Рекомендована до друку 13.11.2018*

* Стаття виконана відповідно до держбюджетної теми № 0112U005446
Донецького національного університету імені Василя Стуса.

**The Greatness of the Personality
in the Hybrid Conditions of Totalitarianism:
to the 80th Anniversary of the Memory of Mykola Radin**

Oleksandr But

ORCID: 0000-0003-0562-0666
o.but@donnu.edu.ua

*Vasyl' Stus Donetsk National University,
21, 600th Anniversary Street, Vinnytsia, 21021, Ukraine*

Abstract. This article is based on the analysis of human issues in history using the example of people in the leading positions of administration in the unique metallurgical industrial giants of the Dnieper Ukraine and Azov region, who were tasked with solving the problems of Soviet industrialization under the rule of a totalitarian regime in the USSR. The research is based on a wide range of published works, as well as newly found and in-depth researched documents of both federal and local Soviet state archival institutions, as well as the archive of the regional administration of the Security Service of Ukraine; with the main attention being focused on little-known events and facts. At the center of the study is one of the long-unknown figures of the big industry in Soviet Ukraine. For the first time in historical studies, the roles and relationships that the industrial manager Mykola Radin had with the Party Committee, under the conditions which were officially codified in the newly adopted Constitution of the Soviet Union and the Constitution of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, are analyzed and viewed through qualitative changes in society and somewhat expanded democracy, while almost simultaneously the ruling party demanded immediate deployment of a policy to target new “pests” and “enemies of the people”. The article showcases the mechanism of cooperation between the young leaders of the plant’s local Party Committee and the newly elected municipal Communist Party of Ukraine members with the Party’s paramilitary units of the Soviet Secret Service of that era: the NKVD. The research of the archived documents of the plant’s Party Committee shows us proof that a Russian graduate of the Military Academy, without actually having any idea about the process of metallurgical production, used the local Party elections to organize a hybrid offensive against well-known and respectable specialists of industry, in the name of a prompt execution of the Stalinist Central Committee’s program on the “strengthening of the class struggle with further progress towards Socialism”, and hence the intensive searches for more “Pests” and “enemies of the people”. Moreover, the agent of Moscow succeeded in organizing a kind of partnership with the local party leaders to further trouble the director of the plant. The research allowed us to prove and document the truth and decency of Mykola Radin, the head of the giant metallurgical plant, and the unfoundedness of the Party’s attacks against him, which was very much characteristic of the absurdity of exaggeration among the Communist Party functionaries, who lived in fear of the NKVD, especially during the Great Terror. Their hybrid offensive can be seen as a model betrayal of humanity and basic decency. The historic memory proves a constant need for further deepening of the old and searching for the new information concerning repressed leaders of industrialization in Soviet Ukraine.

Keywords: Industrialization; Metallurgical Plant; NKVD; Great Terror; Historic Memory.

Received 05.09.2018

Revised 12.10.2018

Accepted 13.11.2018

Постановка проблеми. Дослідження проблеми особистості набули активного поширення в пострадянський період української історіографії. Вони викликають чималий науковий і пізнавальний інтерес у суспільстві. Особливу увагу науковців привертає роль і значення особистості в умовах радянського тоталітаризму.

Актуальність досліджуваної проблеми підсилюється найбільшою небезпекою, яка нависла над українським суспільством. Йдеться про загрозу втрати Україною незалежності й територіальної цілісності в умовах прояву сепаратизму й бойових дій Росії на Сході держави.

Креативний характер історичної пам'яті презентує цілісність буття, забезпечує діалог між минулим та сьогоденням в ім'я майбутнього. Тому оцінювання досвіду попередніх поколінь передбачає його осмислення у світлі сучасності. Як наголошує М. О. Бердяєв, «...в минулому жили конкретні..., живі особистості, з якими у часі екзистенціальному у нас повинен існувати зв'язок не менш ніж із живими» [1].

Зразком наукового осмислення ролі й місця особистості стали фундаментальні праці, присвячені Богдану Хмельницькому [10; 13; 14]. Привертають увагу своєю ґрунтовністю монографії О. П. Реєнта [12], О. І. Гуржія [7]. Останніми роками у вітчизняній історіографії з'явилося чимало праць, присвячених маловідомим особистостям, в першу чергу варто назвати дослідницьку роботу в рамках підготовки науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» в 27 томах (Голова редакційної колегії – академік НАН України, Герой України П. Т. Тронько). Обласні редколегії майже кожної книги залучили знаних фахівців для розкриття величі особистості плеяди керівників народного господарства. Серед них В. Іваненко, В. Козак, А. Комановський, І. Черниш, Ю. Шаповал, М. Шитюк. Привертають увагу і колективні монографії, збірники статей [43].

Історична наука, історична пам'ять вимагають постійного пошуку маловідомого, поширення знань, їх перегляду і уточнення стосовно навіть добре дослідженого.

Метою статті є поглиблений погляд на неординарну особистість Миколи Вікторовича Радіна, який пройшов трудовим шляхом від заступника директора Дніпропетровського металургійного комбінату імені Г. Петровського й імені В. І. Леніна до директора Маріупольського металургійного заводу імені Ілліча.

Аналіз досліджень і публікацій. Перші публікації про М. В. Радіна, базою яких стали матеріали архівно-слідчої справи НКВС Союзу РСР і архівних установ Москви, Києва, Донецька, підготував О. М. Бут [5]. До особистості М. В. Радіна зверталися знані дослідники З. Г. Лихолобова, В. С. Бондаренко [11]. Привертає увагу книга члена Національної спілки журналістів України Г. М. Захарової [8]. Про Миколу Вікторовича Радіна з середини 1938 р. аж до кінця ХХ ст. якщо хтось і міг щось сказати, то лише як про «ворога народу».

Виклад основного матеріалу. Навіть в архівах Служби безпеки України по Донецькій області вдалося дізнатися лише рік народження – 1888-й. Та й із стародавніх мешканців Маріуполя і дочотної Сартани ніхто не міг щось розповісти про роботу протягом 1931–1938 рр. директором на той час одного із провідних і найбільших заводів-велетнів радянської індустріалізації. Офіційна назва оборонного підприємства союзного значення – металургійний завод імені Ілліча.

На відміну від абсолютної більшості переглянутих «Анкет» заарештованого, ми маємо змогу ознайомитися зі змістом особисто заповненої і підписаної 09.06.1938 р. Миколою Вікторовичем Радіним:

«...п.б. Специальность – инженер-металлург;

...

п. 10. – член КП (б)У с 1919 г.;

п. 11. – национальность – украинец;

п. 12. – гражданство – Украинская Советская Социалистическая Республика» (підкресл. – О. Б.) [17, арк. 11].

Із архівно-слідчої справи дізнаємося, що трудовий шлях його розпочався на Луганському ливарному заводі, а потім продовжився разом з батьками – на Миколаївському суднобудівному. В 1926–1930 рр. він працював помічником і заступником директора Дніпропетровського металургійного заводу ім. Петровського (далі – ДМЗ) [8, с. 12, 16]. Офіційна назва на той час – меткомбінат ім. Петровського та ім. Леніна (колишній Шадуар С.). Там працювало понад 19 тис. робітників. Капітальні вкладення на відбудовні роботи склали 4,5 млн. крб. Меткомбінат, за оцінкою знаних фахівців, у 1926 р. досяг довоєнного (порівняно з 1913 р.) рівня за усім металургійним циклом виробництва [23, арк. 53 зв., 54; 20]. Це стало можливим завдяки розуміння адміністрації заводу, що «кожна додана тонна кінцевої продукції потребує однозначного відповідального підтягування всієї тої системи комбінованого господарства» [2]. За даними статистичних джерел, продукція цього металургійного заводу в 1926/1927 господарчому році складала 127,4 % довоєнної. За станом агрегатів ДМЗ визнавали одним із кращих металургійних заводів «Південстали» [21, арк. 3]. Завдяки принциповій позиції уряду УСРР на пленумі ЦК і ЦКК КП(б)У у розв'язанні питань про бюджет і розширення програми капітальних робіт у промисловості республіки Рада праці і оборони СРСР за сприянням голови ВРНГ СРСР В. В. Куйбишева, по завершенні відбудовування України, переглянула свої розрахунки. Як повідомляв В. Я. Чубар у доповіді «Кон'юнктурний огляд народного господарства України» (червень 1927 р.), асигнування були додатково збільшені для всієї трестової промисловості. Тресту «Південсталь» було виділено 20 млн. крб. для заводів та 3 млн. – для рудників, у т.ч. й заводу ім. Петровського та Леніна – понад 3,1 млн.

Незабаром питома вага нового будівництва перевищувала п'яту частину всіх витрат на ці потреби промисловості [18, арк. 110 зв.; 26,

арк. 132–133; 22, арк. 5]. Завдяки організаторській й організаційно-технічній роботі, до якої безпосередній стосунок мав М. В. Радін, та фінансово-економічним заходам був отриманий позитивний результат. Основним впливовим фактором за підсумками роботи в 1927/1928 госп. р. і виробничого плану на 1928/1929 госп. р. став цеховий бюджет. Йдеться не тільки про «вузько-технічні покращення і керівництво цеху, а про цехове господарство в цілому ... встановлення плановості і систематичного управління цеховим господарством. Це вплинуло на собівартість продукції» [27, арк. 2 зв.].

Увагу М. В. Радіна привернула новація в структурі управління – газета «Петровец», її оперативність, роль і місце багатотиражної газети в житті й діяльності трудового колективу підприємства [25, арк. 6]. Миколу Вікторовича часто долучали до подолання проблем перспективного розвитку. Його дивувало, що плани не були постійною величиною, їх час від часу коригували, змінювали. Усе це призводило до «штормовщини». Так, при реконструкції заводу (обсяг капітальних вкладень 18 млн. крб.) план виробництва впродовж року змінювався 13 разів. Але зрештою останній варіант збігся з початковим [6].

Для розуміння справ у металургії неабияке значення має постановова ЦК ВКП(б) «Про роботу Південсталі» від 8 серпня 1929 р., а також заходи Дніпропетровського окружного партії. Заводоуправління посилювало контроль за планами капітальних робіт і ремонту основних металургійних агрегатів, використанням досвіду швидкісної реконструкції доменної печі № 4 на заводі імені Петровського та імені Леніна [41, с. 531–541; 40, арк. 102].

Головний акцент партійні органи переносили на господарські питання, нагадуючи все більше адміністративно-господарські органи управління [6, с. 128]. М. В. Радін вважав, що така тенденція мала тривалу перспективу, що й підтвердила у подальшому практика життя. Керівництво заводу підтримувало ініціативи працівників з виявлення «вузьких місць» на виробництві, брало до уваги їх конкретні пропозиції стосовно покращення в цехах технологічних процесів, боротьби за госпрозрахунок. Загальне гасло руху: «Удар за ударом, удар за ударом! Нічого не дається робітнику задарма».

Вже 1930 р. на заводі була задута найбільша в Союзі 100-тонна мартенівська піч № 10. Реконструкція мартенівської печі № 9 дала збільшення ваги плавки на 40 т. На місці розвалені побудували 30-тонну піч № 7. Микола Вікторович вітав ініціативу групи сталеварів і допомогу інженерно-технічних спеціалістів, який забезпечував випуск металу на цих нових і оновлених агрегатах із застосуванням технічних новинок. Завдяки роздвоєнним жолобам випуск сталі проходив через два ковші. Як паливо використовували коксівний та доменний газ у суміші з генераторним. Великий ефект дало вперше використане припусове дуття [9, с. 157].

Робоче спілкування в системі підприємств тресту «Південсталь» у другій половині 1920-х рр. привернуло увагу директора Маріупольського заводу ім. Ілліча Я. С. Гугеля до ділових і організаторських здібностей М. В. Радіна. І коли ВРНГ Союзу РСР підтримала ідею Я. С. Гугеля щодо будівництва нового металургійного заводу в Маріуполі, кандидатури на посаду керівника заводу ім. Ілліча, кращої за М. В. Радіна, не було. Він зумів набути значного досвіду в металургійному виробництві, в розвитку якого йому вбачалася особиста доля. Як свідчать документи Наркомату важкої промисловості СРСР, наказом від 4 січня 1931 р. М. В. Радіна було затверджено (так у тексті) директором Маріупольського металургійного заводу. Так, він замінив Я. С. Гугеля, якого відрядили на будівництво Магнітогорського комбінату [8, с. 13].

Склад керівників і спеціалістів заводу, як дізнався новопризначений директор, фактично відповідав середнім показникам на підприємствах чорної металургії Наркомважпрому Союзу РСР. Третина осіб, що обіймали посади директорів, їх заступників і помічників, мали робітниче соціальне походженням, майже половина з них здобули вищу освіту, а кожен десятий закінчив технікум. Питома вага фахівців з практичним досвідом праці сягала 45 %. У середовищі керівників цехів, змін та їх заступників відповідно 42 % походили з робітників, більше третини мали вищу освіту, а кожен шостий – середню технічну, і майже половина мали неабиякий практичний досвід [15, с. 56].

Технічний директор П. Я. Кравцов привернув увагу М. В. Радіна ґрунтовністю знань металургійного виробництва, гнучістю, поєднанням з чуйністю. Щоправда, він був позапартійний. Обидва директори у подальшому стали однодумцями до останнього дня перебування М. В. Радіна на чолі заводу. Вони разом отримали урядову відзнаку – орден Леніна (1935 р.). Нового директора тишило існування великого осередку партійців на чолі з нещодавно створеним парткомом заводу за рішенням ЦК КП(б)У [19, арк. 254].

За своїми виробничими показниками завод ім. Ілліча являв собою підприємство середньої потужності в системі союзного ВО «Сталь». Він виробляв понад 230 млн. т. чавуну (2,3 % в об'єднанні); 435 млн. т. сталі (4,6 %) та 244 млн. т. прокату (3,7 %) [24, арк. 5 зв].

Використовуючи набутий досвід, у 1930-ті рр. М. В. Радін виступив як організатор роботи металургійного підприємства великого маштабу. Новий директор зумів мобілізувати колектив на переломному етапі реконструкції народного господарства.

Про прагнення до новацій в техніці й технологіях яскраво свідчить ініціатива М. В. Радіна освоїти нове виробництво на заводі – нарізку і виготовлення безмуфтових труб за замовленням (після обґрунтування, практичних випробувань у нафтовиків союзних трестів «Грознефть» та «Азнефть» (Баку) в 1933 р.). За підтримки керуючого

главку Накромважпрому Союзу РСР І. З. Рогачевського безмуфтове виробництво труб за американським зразком було вперше закріплено державним планом в номенклатурі Маріупольського заводу імені Ілліча [4]. І зараз безмуфтові труби застосовують як основний засіб не тільки при бурінні нафтових скважин, а й при проведенні робіт гірничої і гірничорудної геології.

М. В. Радін був одним із перших керівників галузі, хто підтримав ініціативу директора Макіївського заводу працювати без державної дотації, широко спираючись на госпрозрахункові відносини. Тільки доменна піч з переходом на госпрозрахунок мала до 16 млн крб. прибутку. Пояснюючи успіхи колективу заводу, директор наголошував, що «річ не в агрегатах, а в технічній підготовці..., в людях, у живій людині» [28, арк. 157–158].

Постійну увагу директора відчували сталевари, які були уособленням галузі й гордістю заводського колективу. З великою шаною М. В. Радін поставився до висновку начальника мартенівського цеху № 2 одного із досвідчених інженерів Я. А. Шнеєрова щодо ідеї молодого сталевара Макара Мазая: «Новаторська пропозиція може бути здійснена і вона засвідчить значний крок вперед у сталеварінні» [8, с. 26].

Реалізація пропозиції – велика підготовка самої мартенівської печі і колективу бригади. Йдеться про збільшення навантаження на кожен метр поду печі шихтовими матеріалами, високий термічний рівень з контрольованим режимом на весь період плавки. І не менш важливе – кожен член бригади за вимогою Макара знав свої функціональні обов'язки і місце як у підготовці шихти, так і в організації процесу розливу сталі. Ретельні інженерні розрахунки зйому сталі і випробування довели до новаторських плавок за методом Я. Шнеєрова – М. Мазая (за аналогією до методу М. Машурова – О. Стаханова у вугільній галузі). Ретельне впровадження новаторського методу інженера і провідного робітника тишили М. В. Радіна – завод давав так необхідний країні метал. Про особисті ставлення і відносини свідчать численні фотоілюстрації в центральній і місцевій пресі, включно і на VIII Надзвичайному з'їзді Рад Союзу СРСР (грудень 1936 р.).

Не можна погодитися з авторами публікацій, які висловлюють певні сумніви щодо «рекордів» Мазая і його галузевих послідовників, у т. ч. й на заводах Придніпров'я. Сутність мазаєвського методу – це інженерно-технічне обґрунтування по-новаторськи ефективного використання устаткування і техніки, завдяки удосконаленню технології сталеваріння з додержанням правил безпеки і матеріальної зацікавленості усіх членів бригади в досягненні виконання планових завдань. Закиди ж «критиків» Мазая і його послідовників щодо збільшення числа випадків виходу печей з експлуатації слід, на нашу думку, адресувати на сталеварам, а проектувальникам і будівельникам печей.

Адже самі критики стверджують, що мартенівські печі у США витримували більшу ніж у 1,5–2 рази кількість плавок. А винаходи новаторів, на нашу думку, варто позитивно оцінити за їхній внесок у необхідний науково-технічний прогрес галузі. У річному звіті щодо якості продукції ММЗ за 1936 р. зазначалося про перехід підприємства з виготовлення металу звичайної якості до виробництва якісних і високоякісних сталей. Такий поступ був надзвичайно важливим з огляду на потреби оборонної промисловості та суднобудування, підприємств машинобудування. Йдеться про випуск листової сталі для москворецьких мостів і московського метрополітену, для автомобільних ободів і нових паротягів Луганського заводу «ФД» та «ИС» та ін. Застосований на заводі технологічний процес сталеваріння відповідав вимогам тогочасного виробництва і запозиченого закордонного досвіду (в 1935 р. Микола Вікторович перебував у довгостроковому відрядженні Наркомважпрому у Німеччині) [34, арк. 1, 6; 35, арк. 35, 36]. За визначенням начальника «Головспецсталі» Наркомважпрому Союзу РСР І. Г. Макарова, «металургійні заводи Півдня, зокрема Маріупольський імені Ілліча і Сталінський, стали найбільшими постачальниками якісного і сортового металу для суднобудування» [38, арк. 7].

Як досвідчений господарник, інженер-металург М. В. Радін чимало сил і знань доклав до модернізації виробництва, впровадження нової технології виплавки високоякісної сталі. Він пишався досягненнями керованого ним підприємства. Так чітко і стисло характеризувала директора заводу імені Ілліча орденоносця М. В. Радіна центральна преса Донбасу наприкінці 1937 р. Під розмішеним портретом красномовна констатація: *«Все это факты, а не обещания»*. Йшлося про докорінні якісні зміни в роботі та умовах праці на підприємстві, заснованого ще в царські часи. Порівняно з 1924 р., коли відновлене з руїни підприємство перевищило показники довоєнного (1913 р.) рівня, до 1937 р. основний капітал збільшився у 8 разів, виробництво сталі зросло в 14, а прокату – в 9 разів. Колектив стабільно виконував державний план по всьому металургійному циклу. Для Миколи Вікторовича головним було покращення технології металургійного виробництва, освоєння нової техніки, а отже – на зростання техніко-економічних показників роботи 30-тисячного колективу заводу, його фінансового стану і соціальної сфери працівників [16].

В 1936 р. по завершенні Військової академії ім. РСЧА (м. Москва) в м. Маріуполь на металургійний завод ім. Ілліча прибув член партії з 1920 р. О. П. Панін, уродженець м. Томська (1902 р.) [38, арк. 6]. У відділі кадрів довго не могли визначитися з військовим фахівцем, який не мав ніякої уяви про металургійне виробництво. Директору М. В. Радіну «порадили» прийняти випускника з Москви та ще й з великим партійним стажем. Микола Вікторович, який мав не менший партійний стаж та 16-річний досвід роботи в металургії, а

також з властивою йому скромністю характеризував себе «лише старшим на рейді, у якого є 747 інженерів і техніків» [37, арк. 140], підписав наказ про призначення О. П. Паніна інженером спецвідділу № 16 [38, арк. 6].

Невдовзі, за умов нагнітання політичного психозу з пошуками ворогів народу і шкідників Радянської влади відповідно до рішень лютнево-березневого 1937 р. пленуму компартії, Панін потрапив до складу заводського парткому. Від Радіна, як директора, місцеві спецоргани очікували подання на керівників цехів і підрозділів, де не завжди виконувалася державна програма. Партком зі свого боку вимагав рішучого просування по виробничій лінії молодих кадрів. У липні 1937 р. за ініціативою директора висунуто на керівну виробничу роботу молодих комуністів заступниками: начальника ДП № 4, головного енергетика, начальника цеху № 9. До них додали члена парткому І. Р. Третьякова заступником начальника транспортного цеху. Завпартком «визнав правильним» наказ директора заводу про призначення інженера-дослідника О. П. Паніна начальником 16-го відділу [36, арк. 75].

Так М. В. Радін не помітив, як формувалася велечезної сили загроза у створеному своєрідному тандемі молодих і завзятих – політично заангажованого на виконання політики сталінського Кремля О. Паніна і малоавторитетного (із допоміжного для металургійного транспортного цеху, але місцевого за походженням) І. Третьякова при зверхності першого. Так склалася спілка молодих для гібридного наступу проти «застарілого» авторитетного, часто проти сліпого виконання генеральної лінії партії зі своєю думкою, націленою на забезпечення виконання державного плану велетня металургії. Звідси, здається, і почався гібридний (з сучасного погляду на політику сусідньої держави стосовно незалежної України) наступ О. Паніна як старшого посланця із Москви, завзятого виконавця рішень горезвісного лютнево-березневого 1937 р. пленуму ЦК ВКП(б).

Посиленню гібридного наступу тандему сприяло висування їх на керівні посади. О. Панін став секретарем парткому заводу, а І. Третьяков – першим секретарем Маріупольського міського партії [29, арк. 1]. Поглиблене прочитання архівних документів доводить наскільки відкрито, здебільшого безпідставно, організовувалося цькування директора.

Микола Вікторович добре знав, що відповідальність за всі заводські справи лежать на ньому як директорові. Він за 16 років роботи знав непогано металургійне виробництво, розумів, що без досвідчених фахівців керівного складу (особливо технічного директора П. Я. Кравцова, з яким одночасно отримав орден Леніна) більшість ухвалених парткомом рішень мали слабкий ґрунт за відсутності професіоналів, не могли сприяти або не відповідали вимогам покращення справ. Сам

же секретар завпарткому не зміг на той час здобути знання з металургії, як і визначитися у ставленні до фахівців заводу. Яскравим тому підтвердженням є суперечності директора із секретарем ЗПК з технічних питань виробництва.

В першу чергу йдеться про плани виробництва високоякісної сталі для нових серій танків «ИС» та «КВ» за новим методом дуплекс-процесу. Директор М. В. Радін стверджував, що відлиті дуплекс-процесом понад 30 плавок себе не виправдали. Висновок підписав член колегії Главку [37, арк. 136]. Але партком повторно записав: «Підтримати виплавку сталі... дуплекс-процесом для зменшення браку» [37, арк. 135]. Проведені додатково ще 6 плавок позитиву не дали. Микола Вікторович дійшов висновку, що «річ не в дуплексі, а в канаві й технічних окислювачах». До того ж дуплекс завдав заводу збитків на 2,5 млн. крб. і втрату 25 тис. тонн металу [37, арк. 135]. Пізніше на цьому «дуплексі» працівники силових державних структур сфабрикують «справу» проти ворога народу М. В. Радіна [17].

Микола Вікторович спокійно реагував на всі закиди щодо невиконання заходів завпарткому з технічних питань виробництва, особливо в спеццеху № 5. Відчуваючи постійну персональну відповідальність за виконання державного плану і матеріальне забезпечення працівників, кредом директора Радіна стало: «завжди перевіряти справу, бо я інженер-металург» [37, арк. 135]. На пропозицію інженера Махора виплавляти великогабаритні зливки для кувалального цеху (106 тонн розміром 4x700x700) завком запропонував особисто директору «*немедленно приступить*». Микола Вікторович відмовився, бо це вимагало переробки металу. Не погодившись з доводами директора, за 3 місяці експериментатори визнали проєкт невдалим. Партком своє рішення скасував.

Ознайомлення із ще донедавна закритими для дослідників архівними матеріалами т. зв. «Особливої папки» Донецького обкому КП(б)У розкриває сутність дій і абсолютну впевненість в їх реалізації секретаря завпарткому О. Паніна проти директора Маріупольського металургійного заводу ім. Ілліча. Як свідчить тривалий час засекречений лист в. о. секретаря Донецького обкому КП(б)У О. Щербакова наркомун важпрому СРСР Л. Кагановичу «10 квітня 1938 р., тобто в перший день мого приїзду [в Сталіно виконував обов'язки. — О. Б.], секретар завпарткому Маріупольського заводу заявив про свою неможливість далі працювати з учасником контрреволюційної троцькістської організації Радіним М. В.: *«Парторганизация прямо заявляет, что он сознательно срывает производство броневых плит. При выборах партийных органов... Радин провалится и в парторганы выбран не будет»* (підкресл. — О. Б.) [11, с. 261]. Новопризначенця після чергової заміни на посаді керівника області не тільки поставили перед фактом своєї незгоди, а й впевнено заявили про запланований результат стосовно керівника союзного масштабу підприємства. Про якість плану

доводить гібридний наступ тандему на М. В. Радіна на VI Маріупольській міській конференції (травень 1938 р.). У своєму виступі секретар парткому заводу ім. Ілліча О. Панін всю увагу сконцентрував на директорові підприємства. Причому, незважаючи, що за тиждень у доповіді парткому, виголошеній ним самим, заводська конференція позитивно оцінила в прийнятій резолюції роботу директора за фактичними результатами – завод достроково виконав виробничу програму з усього металургійного циклу [39, арк. 65].

Виступ фактично став огульним шельмуванням знаного керівника флагмана металургії. По-перше, міський комітет, буцімто, жодного разу за звітний рік не розглянув стан роботи найбільших підприємств – обох металургійних заводів – «в повному обсязі їх діяльності або за окремими об'єктами». Детальне вивчення архівних документів доводить безпідставність заяви, бо, наприклад, лише за липень 1937 р. член бюро міському партії М. В. Радін, як директор, був доповідачем або співдоповідачем 8 разів [42, с. 389]. По-друге, О. Панін акцентував критику на кадровій політиці керівництва заводу: «Ми орієнтуємося на групу молодих, але перевірених інженерів і спеціалістів. Товариш же Радін орієнтується на Астаф'єва, Кравцова» (йдеться про головного інженера і орденоносця технічного директора. – *О. Б.*). «Товариш Радін не заміняв доти, поки НКВС не знімав з роботи» (йдеться про декількох інженерно-технічних працівників більше за класовим походженням. – *О. Б.*) [31, арк. 8].

До цього треба додати гібридні дії тандему з організаційних питань міської конференції. По-перше, члена бюро міському партії М. В. Радіна до складу президії конференції не було обрано (він отримав лише 145 голосів «за», тоді як сталевар мартенівського цеху І. Кравець – 239) [30, арк. 13]. По-друге, при обранні нового складу міському секретар ЗПК заявив про відвід кандидатури М. В. Радіна, який «не допоміг викрити двох відповідальних керівників заводу» [32, арк. 112]. Матеріали конференції (кн. 3) свідчать, що з цього питання парткомісія конференції дала зовсім іншу оцінку діям директора [33, арк. 117]. Водночас нещодавно призначені до Маріуполя прокурор та начальник МУ НКВС були обрані до складу міському [33, арк. 5].

Здається, «гібридний» наступ Паніна-Третьякова уможлилював підсилення своїх амбіцій співпрацею з новообраними до міському партії «силівниками». Це відповідало інтересам чекістів – проявити свою активність з виявлення «ворогів народу» перед новим керівництвом НКВС Української РСР і ЦК Компартії України. Тандем керівництва заводського парткому і Маріупольського міському КП(б)У поповнився надійними союзниками. Їх об'єднувало спільне прагнення якомога швидше відправити М. В. Радіна під жорна сталінських репресій.

Генерал від металургії Микола Вікторович Радін програв агресивній більшості. 8 червня 1938 р. за ордером на арешт та обшук, підписаним заступником наркомун внутрішніх справ СРСР, під час відрядження до Москви М. В. Радіна заарештували [17, арк. 7, 11].

У сфабрикованій справі протягом 2 місяців і 24 днів складено вирок, пред'явлений йому 23 серпня 1938 р., в якому М. В. Радіна звинувачували як організатора 1931 р. контрреволюційної есерівської терористичної групи на Донбасі, а з 1932 р. — як учасника правотроцькістської організації в Маріуполі. Пригадали йому і закордонні відрядження й додали звинувачення у шпигунстві від 1928 р. на заводі ім. Петровського на користь Німеччини [8, с. 141–144].

В закритому судовому засіданні в Москві 1 вересня 1938 р. військова колегія Верховного Суду Союзу РСР винесла смертний вирок. В архівно-слідчій справі наявна довідка про виконання вироку — про розстріл Миколи Вікторовича Радіна 1 вересня 1938 р. [42, с. 358].

Висновки. Матеріали даної статті свідчать, як на прикладі конкретної людини в умовах тоталітарного режиму в СРСР гібридними методами здійснювалося беззаконня. Розкритий механізм співпраці партійних функціонерів і спецорганів знищував будь-кого.

Минуло понад пів століття з початку реабілітації в СРСР, проведено оновлені заходи і в умовах незалежної України. Але мало кому в Дніпрі й Маріуполі, де самовіддано працював, та і в Луганську, де народився Микола Вікторович Радін, відоме ім'я генерала від металургії в трудових колективах різних галузей народного господарства. В поясненні феномена історичної пам'яті самим значимим є феномен вибіркового існування минулого у людській пам'яті. Трагічне минуле здатне презентувати важливі та необхідні уроки для сьогодення. Історія у такому розумінні постає як чинник консолідації суспільства, а не як інструмент ідеологічного протистояння у руках політиків. Саме знання про минуле і взяті з нього уроки сприяють консолідації українського суспільства, зміцненню державотворення.

Бібліографічні посилання

1. Бердяев, Н. А., б.д. Общество и свобода. Социальное прельщение и рабство человека у общества. *О рабстве и свободе человека*, глава 2, раздел 4. Доступно: <<http://www.vehi.net/Berdyayev/rabstvo/index.html>>.
2. Бирман, С., 1929. Проблемы и задачи «Югостали». *Правда*, 17 июля.
3. Бондаренко, В. С., 2012. *Проблеми розвитку промисловості України в міжвоєнну добу (1921–1941 рр.): радянська історіографія*. Монографія. Донецьк: ДонНУ.
4. Бут, А. Н., Захарова, Г. М. и Лихолобова, З. Г., 2001. Правда через годы... Статьи, воспоминания, документы. Донецк: Регион, вып. 5.
5. Бут, О. М., 2004. Триумф і трагедія генерала від металургії. В: Демидко, В. М., ред., 2004. *Реабілітовані історією. Донецька область*. Донецьк: Регион, кн. 1, сс. 383–391.

6. Бут, О. М., 1990. *Проблеми управління промисловістю: історичний досвід і уроки. На матеріалах парторганізацій України. 1921–1941 рр.* Київ: Либідь.
7. Гуржій, О. І., 2004. *Іван Скоропадський.* Київ: Альтернативи.
8. Захарова, Г., 2006. *Кто он – директор Радин?* Мариуполь: Новый мир.
9. Кнышев, И. Н., Жигулин, В. И. и Морозов, В. Ф., 1972. *Лицом к огню.* Днепропетровск: Промінь.
10. Крип'якевич, І., 1990. *Богдан Хмельницький.* Львів: Світ.
11. Лихолобова, З. Г., 2006. *Тоталітарний режим та політичні репресії в Україні у другій половині 1930-х років.* Донецьк: ДонНУ.
12. Реєнт, О. П., 2003. *Павло Скоропадський.* Київ: Альтернативи.
13. Смолій, В. А. та Степанков, В. С., 1994. *Богдан Хмельницький. Хроніка життя та діяльності.* Київ: Наукова думка.
14. Смолій, В. А. та Степанков, В. С., 1995. *Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет.* 2-ге вид. Київ: Либідь.
15. Состав трудящихся работников и специалистов Союза ССР, 1936. Москва: ЦУНХУ Госплана СССР в/о Союзоргучет.
16. *Социалистический Донбасс, 1937.* Сталино, 24 ноября.
17. Ф. 2. Спр. 7366. Т. 1. Архів тимчасового зберігання документів УСБУ в Донецькій області.
18. Ф. 17. Оп. 26. Спр. 9. Москва: РГАСПИ, арк. 110 зв.
19. Ф. 17. Оп. 26. Спр. 36. Москва: РГАСПИ.
20. Ф. 17. Оп. 26. Спр. 202. Москва: РГАСПИ.
21. Ф. 17. Оп. 67. Спр. 492. Москва: РГАСПИ.
22. Ф. 337. Оп. 1. Спр. 6690. Москва: РГАЭ.
23. Ф. 4086. Оп. 1. Спр. 1753. Москва: РГАЭ, арк. 53 зв., 54.
24. Ф. 4086. Оп. 2. Спр. 88. Москва: РГАЭ.
25. Ф. П-7. Оп. 1. Спр. 655. Дніпро: Державний архів Дніпропетровської області (далі ДАДО).
26. Ф. П-7. Оп. 1. Спр. 742. Дніпро: ДАДО.
27. Ф. П-7. Оп. 1. Спр. 1035. Дніпро: ДАДО.
28. Ф. П-19. Оп. 19-1. Спр. 1028. Державний архів Донецької області (далі ДАДонО).
29. Ф. П-19. Оп. 19-1. Спр. 1116. ДАДонО.
30. Ф. П-19. Оп. 19-1. Спр. 1235. ДАДонО.
31. Ф. П-19. Оп. 19-1. Спр. 1237. ДАДонО.
32. Ф. П-19. Оп. 19-1. Спр. 1240. ДАДонО.
33. Ф. П-19. Оп. 19-1. Спр. 1245. ДАДонО.
34. Ф. П-251. Оп. 1. Спр. 302. ДАДонО.
35. Ф. П-251. Оп. 1. Спр. 332. ДАДонО.
36. Ф. П-251. Оп. 1. Спр. 333. ДАДонО.
37. Ф. П-251. Оп. 1. Спр. 401. ДАДонО.
38. Ф. П-251. Оп. 1. Спр. 402. ДАДонО.
39. Ф. П-251. Оп. 1. Спр. 403. ДАДонО.
40. Ф. Р-2160. Оп. 1, Спр. 51. Дніпро: ДАДО.
41. Федосеев, П. М., Черненко, К. У., 1980. *КПРС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК.* Київ: Політвидав України, т. 4 (1927–1931), сс. 531–541.
42. Фомін, В. В., ред., 2012. Реабілітовані історією. Донецька область. Донецьк: Регіон, кн. 9.

43. Шемшученко, Ю. С., Мірошніченко, О. М. та Пристайко, В. І., 1993. Жертви репресій. Київ.

References

Berdyayev, N. A., [1939]. Obshchestvo i svoboda. Sotsial'noe prel'shchenie i rabstvo cheloveka u obshchestva [Society and freedom. Social seduction and slavery of man from society]. *O rabstve i svobode cheloveka. Opyt personalisticheskoy metafiziki* [About slavery and human freedom. Experience personalistic metaphysics]. Paris: YMCA-Press, [1939], chapter 2, section 4. Available at: <<http://www.vehi.net/Berdyayev/rabstvo/index.html>> (in Russian).

Birman, S., 1929. Problemy i zadachi «Yugostali» [Problems and Tasks of Yugostal]. *Pravda*, July 17 (in Russian).

Bondarenko, V. S., 2012. *Problemy rozvytku promyslovosti Ukrayiny v mizhvoyennu dobu (1921–1941 rr.): radyans'ka istoriografiya* [Problems of the Industrial Development of Ukraine in the Interwar Year (1921-1941): Soviet Historiography]. Monograph. Donetsk: DonNU (in Ukrainian).

But, A. N., Zakharova, G. M. and Likholobova, Z. G., 2001. *Pravda cherez gody...* [True Through the Years...]. Articles, memories, documents. Donetsk: Region, vol. 5 (in Russian).

But, O. M., 2004. Triumf i trahediya henerala vid metalurhii [Triumph and Tragedy of the Metallurgy General]. In: Demydko, V. M., ed., 2004. *Reabilitovani istoriyeyu. Donets'ka oblast'* [Rehabilitated by History. Donetska Oblast']. Donetsk: Region, book 1, pp. 383–391 (in Ukrainian).

But, O. M., 1990. *Problemy upravlinnya promyslovistyu: istorychnyy dosvid i uroky. Na materialakh partorhanizatsiy Ukrayiny. 1921–1941 rr.* [Problems of Industrial Management: Historical Experience and Lessons. By Materials of Party Organizations of Ukraine. 1921–1941]. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).

Hurzhiy, O. I., 2004. *Ivan Skoropads'kyy* [Ivan Skoropadsky]. Kyiv: Al'-ternatyvy (in Ukrainian).

Zakharova, G., 2006. *Kto on – direktor Radin?* [Who is he - director Radin?]. Mariupol: Novyy mir (in Russian).

Knyshev, I. N., Zhigulin, V. I. and Morozov, V. F., 1972. *Litsom k ognyu* [Facing the Fire]. Dnepropetrovsk: Promin (in Russian).

Kryp'yakevych, I., 1990. *Bohdan Khmel'nyts'kyy* [Bogdan Khmelnytsky]. Lviv: Svit (in Ukrainian).

Lykholobova, Z. H., 2006. *Totalitarnyy rezhym ta politychni represiyi v Ukrayiny u druhiy polovyni 1930-kh rokiv* [Totalitarian Regime and Political Repressions in Ukraine in the Second Half of the 1930s]. Donetsk: DonNU (in Ukrainian).

Reyent, O. P., 2003. *Pavlo Skoropads'kyy* [Pavlo Skoropadsky]. Kyiv: Al'-ternatyvy (in Ukrainian).

Smoliiy, V. A. and Stepankov, V. S., 1994. *Bohdan Khmel'nyts'kyy. Khronika zhyttya ta diyal'nosti* [Bogdan Khmelnytsky. Chronicle of Life and Activities]. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Smoliiy, V. A. and Stepankov, V. S., 1995. *Bohdan Khmel'nyts'kyy: sotsial'no-politychnyy portret* [Bogdan Khmelnytsky: Social and Political Portrait]. 2nd ed. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).

Sostav trudyashchikhsya rabotnikov i spetsialistov Soyuzu SSR [The composition of labor workers and specialists of the USSR], 1936. Moskva: TsUNKhU Gosplana SSSR v/o Soyuzorguchet (in Russian).

Sotsialisticheskii Donbass [Socialist Donbass], 1937. Stalino, November 24 (in Russian).

Fund 2. File 7366. Vol. 1. Archive of temporary storage of documents USBU in Donetsk Oblast.

Fund 17. Inventory 26. File 9. Moscow: Russian State Archive of Socio-Political History.

Fund 17. Inventory 26. File 36. Moscow: Russian State Archive of Socio-Political History.

Fund 17. Inventory 26. File 202. Moscow: Russian State Archive of Socio-Political History.

Fund 17. Inventory 67. File 492. Moscow: Russian State Archive of Socio-Political History.

Fund 337. Inventory 1. File 6690. Moscow: Russian State Archive of Economy.

Fund 4086. Inventory 1. File 1753. Moscow: Russian State Archive of Economy.

Fund 4086. Inventory 2. File 88. Moscow: Russian State Archive of Economy.
Fund P-7. Inventory 1. File 655. Dnipro: State Archives of Dnipropetrovsk Oblast.

Fund P-7. Inventory 1. File 742. Dnipro: State Archives of Dnipropetrovsk Oblast.

Fund P-7. Inventory 1. File 1035. Dnipro: State Archives of Dnipropetrovsk Oblast.

Fund P-19. Inventory 19-1. File 1028. State Archives of Donetsk Oblast.

Fund P-19. Inventory 19-1. File 1116. State Archives of Donetsk Oblast.

Fund P-19. Inventory 19-1. File 1235. State Archives of Donetsk Oblast.

Fund P-19. Inventory 19-1. File 1237. State Archives of Donetsk Oblast.

Fund P-19. Inventory 19-1. File 1240. State Archives of Donetsk Oblast.

Fund P-19. Inventory 19-1. File 1245. State Archives of Donetsk Oblast.

Fund P-251. Inventory 1. File 302. State Archives of Donetsk Oblast.

Fund P-251. Inventory 1. File 332. State Archives of Donetsk Oblast.

Fund P-251. Inventory 1. File 333. State Archives of Donetsk Oblast.

Fund P-251. Inventory 1. File 401. State Archives of Donetsk Oblast.

Fund P-251. Inventory 1. File 402. State Archives of Donetsk Oblast.

Fund P-251. Inventory 1. File 403. State Archives of Donetsk Oblast.

Fund R-2160. Inventory 1. File 51. Dnipro: State Archives of Dnipropetrovsk Oblast.

Fedoseyev, P. M. and Chernenko, K. U., eds., 1980. *KPRS v rezolyutsiyakh i rishennyakh zvydiv, konferentsiy y plenumiv TsK [CPSU in Resolutions and Decisions of Congresses, Conferences and Plenums of the Central Committee]*. Kyiv: Politytydav Ukrainy, vol. 4 (1927–1931), pp. 531–541 (in Ukrainian).

Fomin, V. V., red., 2012. *Reabilitovani istoriyeyu. Donets'ka oblast' [Rehabilitated by History. Donetsk Oblast]*. Donetsk: Region, book 9 (in Ukrainian).

Shemshuchenko, Yu. S., Miroshnychenko, O. M. and Prystayko, V. I., 1993. *Zhertvy represiy [Victims of Repression]*. Kyiv.